

ΜΑΝΟΛΗΣ ΠΑΠΑΘΩΜΟΠΟΥΛΟΣ

(1930 – 2011)

Δεν πρόκειται να συντάξω εδώ μια τυπική νεκρολογία για το Μανόλη Παπαθωμόπουλο κι ούτε να σχεδιάσω μια σύντομη «βιογραφία» του. Επειδή, πέρα από το σύντομο ψήφισμα του Πρυτανικού Συμβουλίου του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων με αφορμή την είδηση του θανάτου του, μια αρχόμενη σιωπή για τη δημόσια δράση του μπορεί να είναι ευκατὰ και βολική σε ομότεχνους και σε παλιούς συντρόφους του, θέλησα ως αντίβαρο να καταθέσω σήμερα στη μνήμη του λίγες μαρτυρίες για τις σχέσεις του με θεσμούς και πρόσωπα. Θα στηριχτώ και στις αναμνήσεις μου – τον γνώρισα ως φοιτητής του το 1970 – και κυρίως σε ανέκδοτα τεκμήρια από το προσωπικό του αρχείο, ένα μεγάλο μέρος του οποίου μου παραχώρησε «για κάθε χρήση», το 1997, λίγο πριν τη συνταξιοδότησή του.

Ο Μανόλης υπήρξε χαλκέντερος κλασικός φιλόλογος, μελετητής και εκδότης δεκάδων πολυσέλιδων τόμων με αρχαιοελληνικά και βυζαντινά κείμενα. Γι' αυτή τη φιλολογική εργασία υποδομής ξόδεψε περίπου μισόν αιώνα από τη ζωή του, εντοπίζοντας, μελετώντας, αντιπαραβάλλοντας και αποκαθιστώντας το κείμενο εκατοντάδων χειρογράφων. Από την έκδοση της διδακτορικής διατριβής του (1968), στη γνωστή σειρά «Les Belles Lettres» στο Παρίσι, έως τη σειρά αρχαίων κειμένων «Πέλεια», την οποία ίδρυσε (1976) ο ίδιος στο Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, και τις πολύ πρόσφατες (2010) εκδόσεις κειμένων, ο κατάλογος των δημοσιεύσεών του είναι πολύ μεγάλος.

Δεν είμαι αρμόδιος να κρίνω επιστημονικά αυτό το ογκωδέστατο φιλολογικό έργο του. Εύχομαι να το πράξει κάποιος ομότεχνός του, χωρίς προκατάληψη ή ζηλόφθονη μιζέρια. Μπορώ, όμως, να μιλήσω για τον πανεπιστημιακό δάσκαλο Παπαθωμόπουλο, που επεδίωκε να συναιρεί συστηματικά στη δημόσια δράση του τη φιλολογία με την πολιτική. Ιδού μια σύντομη περιοδολόγηση αυτής της συναίρεσης.

A. Στα χρόνια της γούντας (1967-1974). Ο Μανόλης θα αρχίσει τις παραδόσεις του, ως καθηγητής της Κλασικής Φιλολογίας, στις αρχές Δεκεμβρίου του 1969 στην ενιαία τότε Φιλοσοφική Σχολή Ιωαννίνων. Θα διδάξει έως τον Ιούνιο του 1970 οχτώ ώρες την εβδομάδα αντί – όπως βεβαιώνεται επίσημα – «των υπό του νόμου οριζόμενων πέντε, και τούτο χωρίς να επιδιώξη, καίτοι ηδύνατο, ανάθεσιν διδασκαλίας κενής έδρας προς είσπραξιν επιπροσθέτου αμοιβής». Από τα μέσα

Ιουλίου 1970, το χουντικό υπουργείο Παιδείας θα τον θέσει σε ετήσια διαθεσιμότητα, επειδή, «καθηγητής ων εν ενεργεία», πήγε μάρτυρας υπεράσπισης των δικαζόμενων συναγωνιστών του της αντιδικτατορικής οργάνωσης 'Δημοκρατική Άμυνα', στο στρατοδικείο Αθηνών (τέλος Μαρτίου – αρχές Απριλίου 1970).

Σ' εκείνη την πρώτη ολιγόμηνη διδασκαλία του ήταν, σε πολλούς από τους τότε συμφοιτητές μου του Κλασικού Τμήματος, ευδιάκριτη η προσπάθειά του να γελοιοποιεί στις παραδόσεις (δίδασκε το φημισμένο λόγο τού Κικέρωνα, *Pro Milone*) το χουντικό καθεστώς με ανέκδοτα, φαινομενικά ανώδυνους παραλληλισμούς, υπαινιγμούς, φιλολογικά αστεία, λογοπαίγνια κτλ. Όπως σημείωνε σχετικά, πολύ αργότερα, ο ίδιος, «δεν μπορούσα να πω κουβέντα χωρίς κάποιο πόντο για τη χούντα: πραγματική διαστροφή του λόγου».

Αν η Φιλοσοφική Σχολή έχει σήμερα ως έμβλημά της την «πέλεια», δηλ. το μαντικό περιστέρι κατά τον Ηρόδοτο, αυτό οφείλεται στο Μανόλη. Σε μια από τις συνεδρίες της Σχολής, την ίδια περίοδο, ο τότε καθηγητής και «πρυτανεύων» Ι. Θεοχαρίδης (θα απολυθεί στη μεταπολίτευση ως συνεργάτης της δικτατορίας) πρότεινε να οριστεί ως έμβλημα ο «λογχοφόρος της Δωδώνης». Ο Μανόλης τον αντέκρουσε πειστικά και αντιπρότεινε την «πέλεια». Η συνέλευση των καθηγητών υπερψήφισε την αντιπρόταση και, όπως θα γράψει και πάλι ο ίδιος, «έκτοτε το περιστέρι είναι το έμβλημα της Σχολής μας, αλλιώς θα είχαμε τον λογχοφόρο (!)». Από εδώ και η ονομασία, το 1976, της σειράς κειμένων «Πέλεια».

Ως συνεισηγητής για υποψήφιο – εκλεκτό του Θεοχαρίδη – στην «κενή» έδρα της Κλασικής Αρχαιολογίας, θα συντάξει χωριστή εισηγητική έκθεση, με την οποία πρότεινε τον απολυμένο από τη δικτατορία καθηγητή αυτής της έδρας Σωτ. Δάκαρη. Θυμάται σχετικά ο Μανόλης: «Ο υποψήφιος (ήταν ηπειρώτης) μου ζήτησε να χαρακτηρίσω την υποψηφιότητά του και του είπα ότι είναι χειρότερη από τυμβωρυχία, γιατί οι γύπες τρώνε κουφάρια, οι τυμβωρύχοι ανοίγουν τάφους, αλλά ο Δάκαρης είναι ζωντανός». Ο εκλεκτός του Θεοχαρίδη θα εκλεγεί και, φυσικά, θα απολυθεί στη μεταπολίτευση, όταν ο Δάκαρης επανέρχεται στη θέση του.

Δε θα απαριθμήσω εδώ τις παντοειδείς πιέσεις, που του ασκήθηκαν από όργανα του στρατιωτικού καθεστώτος, κάθε φορά που ο ίδιος ερχόταν αρωγός σε διωκόμενους φοιτητές – π.χ. στην περίπτωση της Πόπης Βουτσινά και του Σταύρου Κουρεμένου (1973). Σημειώνει ο ίδιος για μια από τις ανακρίσεις, με τις οποίες συχνά τον ταλαιπωρούσαν: «Λόγου χάρη εκείνη η γραφική ανάκριση, μέσα στο γραφείο του πρύτανη Θεοχαρίδη, από τον αντιστράτηγο ε.α. Καραμανώλη, γκαουλάιτερ της

χούντας στην Ανωτάτη Γεωπονική, που με ανέκρινε επί τρίωρο, έχοντας μπροστά του τον ογκώδη φάκελλό μου της ΓΔΕΑ [= «Γενική Διεύθυνσις Εθνικής Ασφαλείας»], πάχους 30 τουλάχιστον εκατοστών, και που μου έθεσε ένδεκα ‘αμείλικτα’ ερωτήματα που άρχιζαν όλα με το ρήμα ‘Ωφθητε’ και που τελείωναν με το ερωτηματικό ‘Διατί;’». Εκείνο το ‘Ωφθητε’ λειτούργησε για πολύ καιρό ως έναυσμα στο καυστικό χιούμορ του Μανόλη.

Β. Στα χρόνια της Μεταπολίτευσης. Στο τέλος Αυγούστου του 1974, ο Μανόλης θα κληθεί από το Δημήτρη Τσάτσο, υφυπουργό Παιδείας, στη λεγόμενη τότε «Κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας» του Κωνσταντίνου Καραμανλή, και θα συμμετάσχει ως τακτικό μέλος του Ειδικού Πειθαρχικού Συμβουλίου, που δίκασε «εκατό περίπου πανεπιστημιακούς – συνεργάτες του δικτατορικού καθεστώτος». Θα ενταχθεί από τους πρώτους στο ΠΑΣΟΚ – είναι γνωστό πως «χτένισε» γλωσσικά τη γνωστή «Διακήρυξη της 3^{ης} του Σεπτεμβρίου» – θα εκλεγεί αργότερα (1980) στη Νομαρχιακή Επιτροπή Ιωαννίνων του ΠΑΣΟΚ και θα είναι υποψήφιος στο νομό, στις εκλογές του Οκτωβρίου 1981. Θα σημειώσει σχετικά ο ίδιος με χιούμορ, πολύ αργότερα: «Πήρα και 2.550 ψήφους παρά τις προσπάθειές μου να προβάλλω μόνο τους συνυποψήφιούς μου. Τον λόγο που εκφώνησα τις παραμονές των εκλογών τον θυμούνται ακόμη μερικοί».

Λέει κάπου ο Σαρτρ πως «διανοούμενος» είναι αυτός που «βγάζει γλώσσα» στην εξουσία. Ο Μανόλης, μόλο που δεν τον είχε, ίσως, διαβάσει, ακολούθησε και στα πρώτα χρόνια της μεταπολίτευσης αυτή την πολιτική πρακτική. Θυμίζω εδώ, πέρα από τη διαμαρτυρία του για τη σχεδιαζόμενη εγκατάσταση διωλιστηρίων στην Πύλο (1975), τα μικρά «πολεμικά» κείμενά του σε ειδική πρωτοσέλιδη στήλη αθηναϊκής εφημερίδας (1976), με τα οποία είχε βάλει στο στόχαστρό του τον τότε υπουργό της ΝΔ Ευ. Αβέρωφ. Το αντίτιμό τους ήταν οι δριμείες επιθέσεις φιλοκυβερνητικών εφημερίδων (αθηναϊκών και γιαννιώτικων) εναντίον του.

Την ίδια περίοδο, ως Κοσμήτορας της Φιλοσοφικής Σχολής (1975-1976) θα καλέσει το εκλεγμένο Διοικητικό Συμβούλιο του Συλλόγου Βοηθών – Επιμελητών της Σχολής (ΕΔΠ) να συμμετέχει συστηματικά στις τακτικές συνεδρίες των καθηγητών, χωρίς να υπάρχει σχετική νομοθετική πρόβλεψη. Διατηρώ πολύ ζωντανή στη μνήμη μου την οργισμένη έκπληξη κάποιων καθηγητών της, όταν διστακτικά πρωτομπήκαμε στην αίθουσα συνεδριών (1976).

Ιδρυτικό μέλος του «Πανεπιστημιακού Ομίλου», θα συμμετάσχει την περίοδο των πρώτων κυβερνήσεων του ΠΑΣΟΚ σε πολυάριθμες ομάδες εργασίας και

επιτροπές του υπουργείου Παιδείας και θα εκπροσωπήσει τη χώρα σε διεθνείς συναντήσεις–συνέδρια. Δεν πρόκειται εδώ να απαριθμήσω τις προτάσεις–εισηγήσεις του για την πρόσληψη ή εξέλιξη διδακτικού προσωπικού της ενιαίας Φιλοσοφικής Σχολής και, από το 1985, του Τμήματος Φιλολογίας, στο οποίο εντάχθηκε μετά τη θεσμική κατάταξή της. Θα περιοριστώ να τονίσω πως το πεδίο του πανεπιστημιακού μικρόκοσμου, με τους εγγενείς ανταγωνισμούς του και τις παρεπόμενες πρακτικές, δεν υπήρξε ιδιαίτερα ευχάριστο για το Μανόλη. Από το 1980 και ύστερα θα συγκρουστεί ποικιλότροπα με αυτή τη λογική του πεδίου, εισπράττοντας μηνύσεις, ύβρεις και απειλές. Μόνο ορισμένοι συνάδελφοί του, παλαιοί φοιτητές του, που δεν συγχέουν το ρόλο τους μ’ εκείνο του δικαστή, θεώρησαν πως το Τμήμα Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας είχε μια σειρά από λόγους να προτείνει στη Σύγκλητο του Πανεπιστημίου να δοθεί ο τίτλος του ομότιμου καθηγητή στο Μανόλη Παπαθωμόπουλο. Έτσι και έγινε.

Η βαθύτερη αντίληψη, που συνείχε τελικά την ακαδημαϊκή πρακτική του, συμπυκνώνεται επιγραμματικά στο επόμενο δικό του «αυτοβιογραφικό» απόσπασμα: «Όλες μου οι προσπάθειες ήταν να φυλάω ψηλά την τιμή του Πανεπιστημίου μας, είτε τον καιρό της χούντας είτε ύστερα απ’ αυτήν, να βρίσκω και να υποστηρίζω ικανούς επιστήμονες, να προωθώ την άμιλλα, να απαιτώ πιστή εφαρμογή του πανεπιστημιακού νόμου και όχι αυθαίρετες ερμηνείες του τύπου ‘μονογραφία είναι και μια σελίδα’, που ρίχνουν στο τέλμα το Τμήμα μας και κατ’ επέκταση το Πανεπιστήμιο, να δίνω το παράδειγμα με άοκνη εργατικότητα και ερευνητική παραγωγή, ώστε το επίπεδό μας να ψηλώνει διαρκώς».

Χαράλαμπος Νούτσος
Καθηγητής Πανεπιστημίου Ιωαννίνων